

archive files; archives; heritage; South Bohemia; estates; registry; North Bohemia; Schwarzenbergs; manor farm estates; testaments

■ K tomu, abychom pochopili, proč právě tam, proč právě tehdy a proč právě tak je uložena pozůstalostní agenda ve schwarzenberských archivech, potřebujeme znát především jedno – strukturu schwarzenberských archivů jako takových. Na první pohled je vlastně jedno, zda se budeme zabývat pozůstalostními písemnostmi podle jejich typu anebo charakteru pořízení pro poddanské, šlechtické či jiné prostředí, protože všechny se koncem 18. a počátkem 19. století podrobily jednomu, striktně danému pořádacímu schématu.¹ Teprve v něm podléhaly dalšímu uspořádání. Nahlédneme-li do historické pořádací osnovy, uvidíme v ní osm hlavních ukládacích tříd (na tomto počtu se ustálily přičiněním orlického justiciára a archiváře Karla Battisty v roce 1805 z původních devíti), z nichž pátá je vyhrazena správním záležitostem. Uvnitř té pak rubrika (podtřída) 5AE představuje dědické, pozůstalostní písemnosti (*Erbschaften, Erbschaftsachen*). A přece to k orientaci úplně nestačí.

Hlavní místo, kam se závěti a jim podobná akta ukládala je sice přesně určené, nicméně není místem jediným. Při pochopení fungování schwarzenber-

- 1 Nejznámějším typem jsou v tomto ohledu pozůstalostní inventáře a závěti. K inventářům Pešek, Jiří: Pozůstalostní inventáře jako pramen poznání kultury každodenního života. *Opera historica* 1, 1991, s. 30–40. K závětím i Stejskalová, Jana: Kšaft jako pramen pro studium kulturní úrovně měšťanské společnosti, tamtéž, s. 74–80. Téma inventářů vůbec přináší sice i Roháček, Jiří – Slaviček, Lubomír (edd.): *Hortus inventariorum. Statě k problematice inventářů pro dějiny umění*. Praha 2018, avšak inventářů pozůstalostních se tu týká pouze příspěvek vázaný na literární díla, viz Nokkala Miltová, Radka: Využití pozůstalostních inventářů pro sledování recepce literárního díla, tamtéž, s. 115–127. Ke schwarzenberským archivům viz Berger, Franz Adolf: *Die Archive des fürstlichen Hauses Schwarzenberg ä. L.* Wien 1873, s. 54–78. Příručka stručně přibližuje problematiku zřizování schwarzenberských archivů nejen v Čechách, včetně jednotného pořádacího schématu. Schwarzenberská archivní reforma započala roku 1793 na Orlíku a trvala více než třicet let, systematická péče o knižční archivy je však doložena už z let dřívějších. K této problematice přehledně Hanesch, Josef: Poznámky ke schwarzenberské archivní reformě na panství orlickém. *Archivum Trebonense* 4, 1976, s. 88–99. Zde je vhodné připomenout, že orlická schwarzenberská sekundogenitura od reformy, a vůbec celého původního archivního systému, postupně upustila. K bibliografii o schwarzenberských archivech výběrově také Schwarzenberg, Karl: *Geschichte des reichsständischen Hauses Schwarzenberg*. Neustadt an der Aisch 1963, s. 17.

ské archivní služby je třeba vnímat několik vzájemně se prolínajících hledisek času, místa a obsahu. Rozebereme-li tato hlediska, pak budeme blíže zjištění, že ani pozůstalostní agendě se nevyhnuly vlivy, jimiž byly zasaženy i další činnosti přenesené anebo přímo vykonávané správou panství a velkostatku. Na přelomu 18. a 19. století započala velká archivní reforma, s níž šla ruku v ruce i vlna inkorporací menších statků do větších center postupně tak, jak je knížecí rod získával. S přenášením správy docházelo i k přenášení samotných archivů menších sídel do významnějších středisek správy, z nichž se postupem času profilovaly především tři, Český Krumlov, Postoloprty a Třeboň.² Archivy menších a dříve samostatných statků tak mohly existovat po jistý čas sice nezávisle na své budoucí administrativní příslušnosti, nicméně po úplném včlenění do většího dominia se staly součástí archivu právě v jeho sídle.³ Z časového hlediska je třeba vzít do úvahy hraniční roky pro stanovení předělů mezi starými a novými fondovými odděleními archivů a registratur v užším slova smyslu, které byly stanoveny letopočtem 1784 (ojediněle 1798) pro schwarzenberské horní majetky na jihu Čech, resp. letopočtem 1800 pro dolní majetky na českém severu, ale třeba i pro jihočeský Protivín. Podle toho se tedy liší jejich obsah i uložení v závislosti na místě písemné provenience. Při snaze pojmut co nejširší záběr uložení pozůstalostní agendy v jednotlivých archivních fondech velkostatků je pak nutné odhlédnout od preciznosti schwarzenberského archivního schématu a zamyslet se nad obsahem jednotlivých ukládacích tříd a kategorií. Pozůstalostní písemnosti se totiž neomezují pouze na třídu jim vymezenou, jak bylo naznačeno výše, protože je lze nalézt i v jiných částech toho kterého archivního souboru velkostatku, navíc zařazené do některého z historických fondových oddělení, pokud tato oddělení byla zřízena.⁴ Z hlediska jejich vlastního obsahu se pak nejedná jen o pozůstalostní inventáře nebo závěti, které je nutné chápat především v sociálním kontextu doby přelomu 18. a 19. století. Není divu, oba typy totiž sloužily napříč společností

- 2 Tato tři správní centra se stala nejvýznamnějšími pro postupné svozy archiválií ve 30. letech 20. století, předtím takových center existovalo tím více, čím hlouběji hledíme do historie z pohledu dneška. Ke scelování menších schwarzenberských archivů s většími po roce 1918 viz např. Plecháček, Ivo – Trška, Karel (red.): Státní archiv v Třeboni. Průvodce po archivních fondech. Svazek 2. Praha 1958, s. 170–171. K inkorporaci menších statků případově viz Smolková, Anna: Vznik a vývoj fondu panství a velkostatku Protivín, jeho pořádání, archivní uložení a dosavadní badatelské využití. Archivum Trebonense 7, 1991, s. 30–70.
- 3 Příkladem může být malý statek Lenešice na Litoměřicku, jehož archiv byl uspořádán jako jeden z posledních v roce 1824, k úplné inkorporaci došlo v průběhu 60. let 19. století do Postoloprty a v té době zároveň i ke splnutí obou archivů. Lenešický archiv z doby před inkorporací však i v současnosti figuruje jako samostatný archivní fond.
- 4 V každém souboru bylo zřízeno oddělení archivu a registratury. Ve většině z nich pak také jejich první a druhé oddělení, a to hlavně u větších archivních souborů. Oddělení I znamenalo důležitější spisy, oddělení II pak spisy méně důležité, určené v případě potřeby ke skartaci. Archivy menších statků se vnitřně na první a druhé oddělení nečlenily (Borovany, Bzí, Lenešice).

Obr. 1 Pozůstalostní inventář z roku 1788 svázaný do knihy. Státní oblastní archiv v Třeboni, odd. Třeboň, Velkostatek Cítoliby, stará registratura, sign. V 5AE 5a. (Foto Aleš František Plávek)

Obr. 2 Uložení pozůstalostních spisů tzv. nové registratury v archivním souboru Velkostatek Třeboň. (Foto Aleš František Plávek)

jako prostředky dobré a spravedlivé smrti, a tedy jako dva nejznámější produkty této písemné agendy.⁵

HLAVNÍ UKLÁDACÍ RUBRIKA

Na samotné podtržidě pozůstalostních písemností v již uvedené rubrice 5AE je dobře patrné, jakým způsobem je knížecí archiváři členili a zakládali a jak je řadili jednotným způsobem v historicky zpracovávaných fondech všech panství. Díky tomu je do současnosti možné využít tohoto potenciálu ve prospěch utváření obrazu sociální struktury velkostatku, zázemí tehdejších dílčích společenských skupin i retrospektivního přehledu o předchozích majitelích dominia. Zároveň s tím dokumentují správní a jiné vlivy na vlastní archivní uspořádání a propojení územních vazeb schwarzenberského majetku od jihu na sever Čech. Ukládání pozůstalostních spisů se provádělo a priori do druhého oddělení registraturní části fondu postupným způsobem, přičemž každý druh byl označen svou signaturou, odlišnou vždy jen poslední číslicí pro složku anebo fascikl. Pokyny, co a jak má být ukládáno, dostávaly vrchnostenské kanceláře na vědomí intenzivněji od 90. let 18. století formou cirkulářů a instrukcí, a to víceméně v unifikované formě.⁶ Původní knížecí instrukce k zařizování archivů z roku 1793 tedy byla pružně modifikována podle aktuálního vývoje. U pozůstalostních spisů se z archivního hlediska předpokládalo postihnouti co nejširších vrstev obyvatelstva, od vyšších úředníků přes služebníky až po poddané. Reflexe v přístupu k dělenému vlastnictví mezi relativně uzavřenou aristokracií, v tomto případě reprezentovanou knížecím dómem, a ostatním poddaným lidem je tedy dobře patrná i v tak banálním příkladu, jakým je ukládání spisů do registratury (nehledě přitom na některá nová hlediska, která se měnila se zavedením Všeobecného občanského zákoníku v roce 1811).⁷ Pozůstalostní spisy vládnoucího rodu se tak v rubrice vyhrazené přímo této agendě nikdy neobjevily. Jak si následně ukážeme na modelu třeboňské tzv. staré registratury, byli archiváři povinni zřídit několik subtypů pozůstalostní rubriky, do níž museli zakládat rozmanité spektrum písemností,

- 5 Lenderová, Milena – Jiránek, Tomáš – Macková, Marie: *Z dějin české každodennosti*. Praha 2010, zejména s. 251–254. Testamentární praxe této doby dokládá snahu o zlepšení situace materiální (pro pozůstalé) i duchovní (pro umírající). Tato snaha tak byla zastřešena vyššími cíli.
- 6 Státní oblastní archiv v Třeboni, odd. Třeboň, (dále SOA Třeboň, odd. Třeboň) Velkostatek (dále Vs) Mšec, stará registratura, sign. II 7R 1, instrukce ze dne 23. září 1793. Tato instrukce byla zaslána na mšecký hospodářský úřad spolu s přílohou, již tvořila pořádací osnova, ale zůstává bez pochyby, že ji dostala i jiná panství. Citovanou instrukci následovaly další dokumenty.
- 7 Za srovnání stojí například pohled Otty Urbana na dělení společnosti první poloviny 19. století, tedy období, kdy pozůstalostní agenda ve schwarzenberských archívech doznávala svého vrcholu. Kořalka, Jiří: *Sociální dějiny v pojetí Otty Urbana*. In: *Badatelské problémy 19. století*. Sborník k nedožitým šedesátinám profesora Otty Urbana. Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica 2, 2000, s. 50–51.

zejména soupisy pozůstalostí, samotné závěti a doklady o pozůstalostním řízení, o předvolání dědiců a věřitelů, konkurzy, dělení pozůstalostí, řešení a rozhodování sporů v těchto věcech, ustanovování a zkoušení opatrovníků a poručníků, přijímání a potvrzování účtů a výsledky sirotčích řízení. Pro obsahově logické celky se pak fyzicky vytvářely spisové složky, zpravidla nesvázané, přebalené, s vyznačením signatury a počtem exemplářů uvnitř. Obsah býval detailněji rozepisován ještě na samostatném seznamu jednotlivých kusů, a to až do úrovně jmen konkrétních pozůstalostních případů, a vložen přímo do fasciklu. Součástí takového seznamu byly i odkazy na další signatury s uložením v téže záležitosti, což z příslušného archivu i registratury tvoří jeden kompaktní a geniálně pojatý celek. Ojediněle se dochovaly do podoby knih svázané pozůstalostní inventáře (*Verlassenschaftsinventarienbuch*, *Gerichtlichesinventarium*), jejichž obsah byl pořízován podle obecné struktury, tudíž se v detailech mohl lišit případ od případu, a stvrzován rychtářem se svědky. V nich může být sice orientace poněkud obtížnější, ale zato pocitově přívětivější hlavně v tom, že se jedná o jeden knižní blok, a nikoliv několik volných, útlých konvolut, které jinak naprosto převládají. Záleží pak především na tom, jakou péči takový knižní blok vznikal.⁸

MODELOVÁ STRUKTURA ULOŽENÍ

Strukturu celkového uložení dobře ilustruje druhé oddělení staré registratury treboňského panství. První místo zaujímají generalia – knižecí nařízení v dědických, chudinských a pozůstalostních záležitostech, následovaná vlastními spisy pozůstalostních projednání podle sociálních skupin. K prvním, a jedněm z nejstarších, patřily spisy týkající se duchovních osob v řazení podle jednotlivých sídelních farností bez ohledu na abecední pořádek, přičemž hierarchický sled duchovních se nezohledňoval. Svým rozsahem se spisy přelévaly v rámci jedné rubriky mezi několika signatury vždy tak, aby zhruba naplnily jeden fascikl. Neslo to s sebou některá pravidla, reflektující maximální využití úložných prostor. Při nízkém stavu dochování totiž mohl být k některým farnostem v rámci registraturního

8 SOA Třeboň, odd. Třeboň, Vs Cítoliby, stará registratura, sign. V AE 5a, knižní pozůstalostní inventář z roku 1788 je dokladem toho, jak může být pořízený index ke knize špatným pomocníkem. Hesla jsou totiž řazena nikoliv abecedně podle příjmení aktérů závětí, nýbrž podle příslušnosti k jejich místu a folií. Tedy např. první položka zní na „*Zittolieber Johann Augustin, Schänker*“, třetí položka pak na „*Chlumtschaner Jakob Kretschl*“ a jedna z posledních „*Brdlocher Barbara Kollaržik*“ s odkazem na datum a příslušné folio, které bylo hlavním vodítkem při sestavování rejstříku. Z formy provedení se dá usuzovat na to, že knižní blok ani index nevznikly dodatečně při archivní reformě, nýbrž před rokem 1803, tedy v době, kdy Cítoliby nepatřily Schwarzenbergům. Ve svázané podobě byl pravděpodobně používán již vrchnostensskou kanceláří předchozích majitelů, Pachtů (do roku 1794) či Wimmerů (do roku 1803). Knižecí archiváři totiž prováděli souhrnné přehledy mnohem praktičtěji, jak lze porovnáním zjistit na jiných pramenech, které prošly jejich rukama.

Obr. 3 Ukázka adjustace pozůstalostních spisů, přejatých k trvalému uložení do archivu. Státní oblastní archiv v Třeboni, odd. Třeboň, Velkostatek Postoloprty, nová registratura, sign. II^A 5AE 12n–o. (Foto Aleš František Plávek)

oddělení k dispozici spis třeba jen pro jediného duchovního k dotčené kolatuře. Anebo naopak jich bylo tolik, že by jedna signatura neodpovídala jednomu fasciklu. V takových případech se do signatury samotné vkládal písmenný znak za poslední číslici, což umožnilo do jednoho fasciklu uložit více farností najednou, resp. při větším rozsahu pro jedinou farnost se zřídily signatury dvě či více.⁹ Tento princip fungoval pochopitelně i u ostatních ukládaných agend. Uvědomme si, že to bylo zapotřebí. Vždyť jen pozůstalostní spisy treboňského panství mají rozsah okolo 20 metrů písemností! Strukturálně na duchovní osoby navazovala část pro kněžici úřednictvo, včetně jejich chudinských, resp. sirotčích záležitostí (sub

9 SOA Třeboň, odd. Třeboň, Vs Třeboň, stará registratura, sign. IB 5AE má kupříkladu uloženy duchovní pozůstalostní spisy pro celé panství již od roku 1459, pro Lomnici nad Lužnicí, ve výčtu farář z Třeboně, děkani a kaplani z Soběslavi, farář z Veselí (všechny tyto tři fary jsou označeny jedinou signaturou s koncovým písmenným rozlišením IB 5AE 2a–c), farář z kaplani z Lomnice (jen tato jediná fara má hned dvě signatury IB 5AE 3 a 4), farář z Ledenic (jediná fara má jedinou signaturu IB 5AE 5) atd. Celkový číselný rozsah signatur pro staré registraturní oddělení treboňského velkostatku pro duchovní osoby je IB 5AE 2–8. Jinak tomu bylo například v Citolibech, kde se pod signaturou V AE 1 nachází hned devět typů sub a–i. Je to zapříčiněno jednak stavem dochování, jednak administrativním vývojem, spojeným s držbou a péčí o archiv. Citoliby totiž Schwarzenbergové získali až v roce 1803 (Třeboň v roce 1660).

sign. IB 5AE 9–19), jež uvozovaly tuto i každou další část podle profesí. Navzdory tomu, jak byla sirotčím pozůstalostem věnována zvláštní péče, nevytvořila se pro ně oddělená řada signatur, nýbrž tvořily vždy začátek jednotlivých skupin podle sociálního postavení, pro něž byly samostatné signatury pořízeny. Na neutešený stav s dřívějším ukládáním a vedením sirotčí pozůstalostní agendy bylo poukazováno ještě před archivní reformou a její pozdější rozdělení mezi jednotlivé skupiny pozůstalostí se tak stalo jedním z logických řešení tohoto problému.¹⁰ K neutešenému stavu přispíval i fakt, že ovdovělé ženy často nakládaly svévolně s mobiliářem po svých manželech, čímž leckdy omezovaly, ba poškozovaly právoplatné dědice. Tuto praxi lze přitom potvrdit napříč schwarzenberskými majetky, ale pravděpodobně nejen těmi.¹¹ U úřednictva, včetně souvisejících sirotčích spisů, bylo zvoleno ukládací hledisko opačné než u duchovních, tedy hierarchické, takže na prvním místě tu stojí úředníci vyšší, tedy hospodářští radové, hejtmani, purkrabí a důchodní. Stejně to bylo v téže agendě úředníků nižších. Další personál podle jednotlivých profesí stojí za to vyjmenovat, aby bylo patrné, jak detailní ukládání schwarzenberští archiváři volili. A také proto, že z výčtu si lze dobře vytvořit představu o knížecích zaměstnancích, zvláště když začíná již rokem 1621. Patřili do něj lékaři, lékárníci, lesní zaměstnanci, zaměstnanci v pivovarech a pálenicích, bednáři, rybáři, celníci, pekaři, zahradníci, krejčí, truhláři, strážníci, šafáři a zaměstnanci hospodářských dvorů na panství (sub sign. IB 5AE 20–29). Velmi bohatou část v časovém rozsahu 1684–1793 zauímají hned pod pěti signaturami pozůstalostní spisy vedené pro penzisty. Následují je učitelé, varhaníci, mlynáři, šenkýři, pachtýři a sirotci a vdovy po majitelích svobodných statků. Časově velice zajímavou část, sahající až k roku 1468, tvoří pozůstalosti z městského prostředí, řazené abecedně podle jednotlivých měst a městeček.¹²

10 SOA Třeboň, odd. Třeboň, Vs Lovosice, stará registratura, sign. II 5AE 1a, přípis ze dne 16. února 1789, zasláný knížecím tajným radou Pláchem ze Seinsbergu do Lovosic. Týkal se právě sirotčích pozůstalostních spisů, poukazoval na současný nepořádek, jehož příčinu spatřoval v dřívější nedostatečné péči o tyto písemnosti, v absenci pořizování pozůstalostních inventářů, ustanovování opatrovníků a také v následné nežádoucí ochoť vдов nakládat s pozůstalostmi svých manželů podle svého volného uvážení (ve prospěch těch, kteří jejich manžely nikdy nebyli). Zde je důležité poznamenat, že přípis vznikl jen šest let poté, co Lovosice získali Schwarzenbergové (viz také následující poznámku).

11 Čechura, Jaroslav: Strategie versus realita: kdo bude dědit, kdo hospodařit a jak dlouho? (Třeboňsko v první třetině 18. století). Jihočeský sborník historický 83, 2014, s. 106–151. Autor provedl pramenný výzkum mj. právě i k tomuto jevu, který potvrzuje rovněž na třeboňském panství. Podle něj každou desátou majetkovou operaci výrazně ovlivňovaly právě vdovy. A to do té míry, že v některých případech samy disponovaly s majetkem a hospodařily na celém gruntu, který předaly podle dědické vůle až s několikaletým zpožděním. (s. 146–147).

12 SOA Třeboň, odd. Třeboň, Vs Třeboň, stará registratura, sign. IB 5AE 40–46. V čase uspořádání třeboňského archivu v rámci archivní reformy to byly vedle Třeboně také Soběslav, Veselí nad Lužnicí a Lomnice nad Lužnicí, z městeček pak Mezimostí a Dolní Bukovsko. Spisy jsou vedeny pro měšťany a jejich sirotky.

Po nich pak prostředí venkovských poddaných podle jednotlivých vesnic. Závěr výčtu pozůstalostní agendy třeboňského panství je vyčleněn osobám cizím, patřícím k jiné vrchnosti, a sice duchovním, úředníkům, vojákům a osobám odjinud, avšak zemřelým na území schwarzenberského dominia.

Škála dokladů o dědictví z venkovského poddanského prostředí, archiváři umísťovaných až na samý závěr celkové skladby pozůstalostních spisů, je navzdory jejich pozici velice rozmanitá a obsahově bohatá. Zvláště to platí pro spisy, vyhotovené k osobám sedláků. Ve srovnání s čeledí je selská pozůstalost vlastně dokladem o stavu tehdejšího gruntu, u podruha naopak o jeho takřka nemajetném postavení ve společnosti. V selských pozůstalostech byla snaha o co nejširší popis všeho jmění s porízeným seznamem dědiců. Vedle samozřejmých nemovitostí a hospodářského, domácího i ryze osobního mobiliáře, u něhož se zacházelo až do detailů částí oblečení a jeho doplňků, musela být důkladně podchycena také finanční aktiva i pasiva, včetně již vázaných prostředků. Současně s tím i domácí zvířata, obilí a jiné plodiny. V případě nejchudších vrstev se leckdy jednalo pouze o jediný inventární list s několika stručnými záznamy. Mimo podruhů a čeledi, to mohl být i mobiliář spjatý s nuznými lidmi, nacházejícími domov v obecní pastoušce, rámovaný jen obvyklými věcmi denní potřeby – stoly, židlemi, kamny, truhlou, policemi, ale i nedílnými součástmi objektu, bez nichž by to vlastně ani jinak nešlo, tedy dveřmi, okny a komorou. Za mírný nadstandard pak platily různé druhy náčiní a nádobí do kuchyně, případně nepatrný kus pozemku, sloužící jako zahrádka. K takto porízeným inventářům připojovali své podpisy obecní představení (rychtáři, konšelé), případně další aktéři, jako třeba poručníci.

Vybočením z tohoto druhu pozůstalostních spisů jsou písemnosti dochované k tehdy nepříliš početným sociálním skupinám, vzdělaným a požívajícím vážnost u široké veřejnosti. Za všechny je možné uvést lékaře, lékárníky a učitele. V souvislosti se specifickými profesemi, v našem případě s lékárníky, vyvstává pro současného badatele jedna důležitá otázka, jak naložit s nabytými informacemi, které sice mohou být pestré a zajímavé, nicméně s ohledem na jejich odborný ráz podléhají rozdílné terminologii, pro současníka mnohdy zavádějící anebo nesrozumitelné. Vybavení apatyky, promítající se do pozůstalosti po zemřelém lékárníkovi tak vyžaduje znalosti nad rámec běžné historické práce, a je proto potřeba interdisciplinárního přístupu. Stejně tak to bude i v těch případech, kdy sice lékárník není tím, pro něhož byla závěť vyhotovena, nýbrž osobou, která se hrála výraznou roli v pozůstalostním řízení člověka, který měl ještě před smrtí na to, nechat se ošetřovat různými medikamenty. Výdaje na lékárníka, a samozřejmě i na lékaře, byly k tomuto pozdějšímu nebožtíkovi založeny do pozůstalostního spisu. Zatímco se takové doklady dohledají u chudších poddaných obyvatel jen těžko, u vzdělanějších je tomu naopak. Zkusme to doložit konkrétním příkla-

dem.¹³ Když v roce 1784 zemřel učitel Jan Rokos ve Vinařicích na Lounsku, nezůstaly po něm žádné děti. Před svou smrtí se nechal ošetřovat a léky mu obstarával jistý chirurg Jindřich Döppe. Protože své poslední věci řešil již s poměrně velkým předstihem, dochovala se k jeho osobě ucelená řada písemností. Předně se jedná o základní dokument – pozůstalostní inventář, díky němuž lze zjistit sociální zázemí venkovského učitele. Následuje jej ocenění majetku, vyhlášení prodeje celého dědictví a licitační protokol, neboť do konečného vypořádání nemohla být zahrnuta jeho neexistující rodina. Součástí se stal také seznam použitých medikamentů s účtem, který lékař Döppe stvrdil jako zapravený, a další účetní materiály, vyčíslení nákladů na zádušní bohoslužbu a vyúčtování jiných souvisejících nákladů, včetně výdajů na pohřeb. Celým spisem se pak prolíná několik exemplářů poslední vůle tak, jak ji zůstavitel měnil podle aktuálních životních potřeb a situací. Struktura staré registratury tak, jak tu byla představena, je modelovým příkladem, který v míře větší (ojediněle) i menší (převážně) fungoval i na jiných schwarzenberských velkostatech. S ohledem na rozlohu panství, skladbu jeho obyvatelstva, dobu vzniku, míru dochovanosti i administrativní a vlastnické vlivy ji určitě nelze chápat jako nějaké archivní paradigma. Dokonce už samotná nová třeboňská registratura pro písemnosti mladší roku 1784 je toho důkazem.¹⁴

DALŠÍ MÍSTA ULOŽENÍ

K hlavní uvedené pozůstalostní rubrice je třeba vzít do úvahy ještě minimálně další tři, které při komplexním tematickém průzkumu schwarzenberské archivní praxe nelze opomenout, a sice rubriku církevní (3K^a), poddanskou (5AU) a rodovou (8F^{a-β}), vyčleněnou pouze pro písemnosti vládnoucího knížecího dómu (α) a jeho předchůdců (β). Právě v poslední ze jmenovaných se nacházejí prameny k záležitostem aristokracie, striktně oddělené od ostatních subtypů, jak jsme si řekli výše. Na rozdíl od hlavní rubriky nejsou v rámci kategorie pro rodovou šlechtu ukládány jen pozůstalostní, nýbrž všechny záležitosti týkající se současných i bývalých majitelů velkostatku ad hoc, tedy rodového majetku, pozemkových změn atd. Tím se stává jejich konkretizace sice o něco obtížnější, nicméně za pomoci dobových pomůcek zůstává i tento problém jen v rovině relativní. Rozdíl, který je tu patrný nejvíce, nakonec představuje především systematické

13 SOA Třeboň, odd. Třeboň, Vs Cítoliby, stará registratura, sign. V AE 1g, pozůstalostní spis učitele Jana Rokose z let 1768–1784. Koncový ukládací znak g v signatuře je v tomto případě vyhrazen pouze pro Rokosův spis.

14 SOA Třeboň, odd. Třeboň, Vs Třeboň, nová registratura, sign ID 5AE 1–35. Rozsah tu vypovídá za vše. Vezmeme-li do úvahy, že jedno koncové číslo signatury není rovno jednomu fasciklu, pak jde ve srovnání s registraturou starou o enormní nárůst pozůstalostní agendy po roce 1784. Agenda byla navíc intenzivněji obohacována o některé další subtypy navázané na sociální skladbu panství, například o řemeslníky. Pod číslo 35 pak byly ukládány protokoly o projednávaných pozůstalostních řízeních.

ukládání do fondového oddělení archivu, nikoliv do registratury, jako je tomu v hlavní ukládací rubrice pro pozůstalosti.¹⁵ Další kategorií písemností, v nichž se pozůstalostní záležitosti objevují mimo svou hlavní ukládací třídu, je kategorie poddanská, reprezentovaná především pozemkoknižní agendou. Do té byly zahrnovány jak knihy prostých opisů testamentů s přihlášením se k dědictví, tak knihy pozůstalostních inventářů s dělením dědictví mezi pozůstalé a knihy přípovědí (dědických příslibů).¹⁶ Samostatně mohly být pořizovány také rejstříky k těmto knihám. Všechny zmíněné exempláře byly vedeny buď pro celé panství anebo pro jednotlivé vesnice. Není přitom rozdíl v tom, zda se zaměříme na horní či dolní schwarzenberské majetky.

Dalším souvisejícím místem uložení se však může stát i úplně jiný archivní fond velkostatku než ten, který je zrovna badatelsky využíván. Zmínili jsme již výše, že provázanost jednotlivých částí archivu byla po dokončení archivní reformy velice propracovaná. Jednotlivými odkazy tak lze ještě v současnosti dohledat jeden případ i na více místech napříč ukládacími kategoriemi. Pozůstalosti však patřily výběrově k poměrně složitým právním záležitostem, často přesahujícím rámec jediného panství, čímž vrhaly knížecí úředníky do situací, které nebyli s to zvládnout vlastními silami. Kvůli některým procesním nejasnostem se proto obraceli na správy panství, které měly s danou problematikou buď vlastní zkušenosti anebo se jich recipročně dotýkala. Řešení jediného pozůstalostního případu se následně objevuje v korespondenci obou panství, a pokud se dochovala, pak i v jejich archivních souborech.¹⁷ Hlavní spis samozřejmě zůstal na straně dotazujícího se dominia. Funkční odkazy na signatury do jiného archivního souboru tu však chybějí.

Poměrně nejvíc mimo logiku postavená církevní agenda může být v rámci pozůstalostních záležitostí ve vybraných případech naopak velmi pestrá i složitá záležitost. K objasnění takového úsudku může posloužit konkrétní případ z venkovského

15 SOA Třeboň, odd. Třeboň, Vs Hluboká, nový archiv, sign. I^A 8Fⁿ Nro 5, rozhodnutí c. k. zemského soudu ve věci pozůstalosti Jana Adolfa ze Schwarzenbergu ze dne 15. května 1900 (příklad pro představitele vládnoucího rodu, tedy pro Schwarzenbergu). SOA Třeboň, odd. Třeboň, Vs Lovosice, starý archiv, sign. VIII F^B Nro 7b, testament Silvie Kateřiny markraběnky z Baadenu ze dne 12. února 1660 (příklad pro představitele rodu, který vlastnil panství před Schwarzenbergu, tedy tzv. cizího rodu).

16 SOA Třeboň, odd. Třeboň, Vs Hluboká, dodatky, knihy pozemkové agendy, sign. OS Hluboká 1699, 1700 a 1712 z let 1788–1803 (knihy testamentů i pozůstalostních inventářů). SOA Třeboň, odd. Třeboň, Vs Lovosice, dodatky, knihy pozemkové agendy, sign. OS Lovosice 107–111 (knihy testamentů, pozůstalostních inventářů a přípovědí, přičemž pod č. 111 je vedena jak kniha testamentů statku Kamýk, tak jeho samostatně vedený index) z let 1712–1846. V lovosickém případě jsou k dispozici i knihy testamentů, uložené přímo pod znakem 5AU.

17 SOA Třeboň, odd. Třeboň, Vs Protivín, inv. č. 2038, kart. 163, sign. V AE 2a (stará registratura), informace o projednávání pozůstalosti po duchovních z panství Postoloprty z let 1776–1789. Korespondenční mašinérii zahájil v této věci ředitel postoloprtského panství Josef Antonín Gallina svým dotazem ze dne 2. září 1776. Reciproční výskyt v postoloprtské staré registratuře nebyl s ohledem na navýšení náročnosti dalšího dohledávání v rámci této práce proveden.

prostředí. Ovdovělý sedlák Václav Klečka z vesnice Počerady čp. 2 na Lounsku zemřel 27. února 1808, a to podle tehdejších společenských pravidel, sporádaně, s právoplatnou závětí.¹⁸ Zanechal po sobě čtyři děti, páté, dcera Kateřina, již dříve zemřela jako provdaná za jistého Matěje Landische, taktéž z Počerad, čp. 7. Ta po sobě zanechala čtyři děti. Dědictví mělo připadnout dosud neženatému, dvacetiletému synu Janu Klečkovi. Vypořádání dědictví se tak začalo komplikovat. Už koncem března 1808 se objevily žádosti o pořízení soudního odhadu Klečkovy movité i nemovité pozůstalosti ze strany Landischovy rodiny, již úředně zastupoval otec Matěj, a to proti Klečkově závěti. Usiloval, alespoň podle svého mínění, o spravedlivější vypořádání vlastních dětí dědictvím po jejich dědovi. Nebylo to jednoduché. Případ se táhl několik měsíců, navíc se jednalo také o pozůstalost mešní nadace. Dozvuky, byť už s jinými než zde zmíněnými aktéry, pak doznívaly dokonce ještě v roce 1920! Abychom byli uvedeni do případu ještě blíže, povšimneme si krátce také Landischovy rodiny. Otec Matěj se za pár let sám stal iniciátorem uspořádání svých vlastních posledních věcí a 19. srpna 1832 zemřel.¹⁹ V roce 1810 se přitom podruhé oženil, a sice s jistou Janou Böhmovou. Po smrti jej tedy dostihlo něco podobného, co řešil v zastupování svých dětí při Klečkově pozůstalosti – roztržistnost mezi několika dědiců. Ucelený, vzájemně provázaný a zároveň spleťový případ tak museli v úplně poslední řadě všech zainteresovaných stran řešit také (kdo by to byl řekl) archiváři. Jejich přímý vliv na pouhý jeden pozůstalostní případ z mnoha tak trval více než jedno století!

Jak přesně dopadly uvedené pozůstalostní případy, není z tohoto pohledu důležité zjišťovat. Na významu tu totiž nabývá úplně něco jiného. Sledování cest, jimiž se ubíraly doklady o těchto dvou událostech, a jejich výpovědní hodnoty. Již sedm dní před Klečkovou smrtí byl v Postoloprtech z registraturní části fondu (říkejme tak celému tehdejšímu „archivnímu“ souboru) vyjmut a do části archivní vybrán a přemístěn originál testamentu, mající charakter listiny.²⁰ Vzhledem k tomu, že testament byl navázán na mešní nadaci, nedošlo k uložení Klečkova pozůstalostního spisu mezi hlavní skupinu písemností 5AE, jak by se dalo obecně předpokládat, nýbrž do skupiny církevních záležitostí (sub 3K^a). Práci archivářů lze přitom sledovat díky stopám, které po sobě záměrně zanechali s ohledem na pozdější snazší orientaci. Ve spisu samotném je přípis o zařazení závěti do archivní části fondu a v re-

18 SOA Třeboň, odd. Třeboň, Vs Postoloprty, nová registratura, sign. I^A 3K^a 15a/2 (bez samostatné složky).

19 Tamtéž, sign. II^A 5AE 12n. Písemnosti Landischova pozůstalostního případu tvoří samostatnou spisovou složku, ale jsou součástí několika dalších případů v rámci jedné signatury (jako výše). Takový způsob uložení je pro vyhledávání náročnější.

20 Tamtéž, sign. III^A K^a 8b. Při fyzickém ověření došlo ke zjištění, že složka s Klečkovým testamentem se bohužel nedochovala (z číselného rozsahu 8a–c je k dispozici pouze exemplář sub 8a). Prokazatelně se jedná o historickou ztrátu, protože na složce s následující signaturou III^A K^a 9a je poznamenáno již ke dni 1. srpna 1930, že byla nalezena prázdná. S ohledem na značnou migraci archiválií je to pochopitelné.

pertáři v rubrice 5AE upozornění na uložení spisu mezi církevní agendu. V případě badatelského zájmu tak lze sledovat jednu rodinu v několika souvislostech a vzájemných vazbách. Nakonec i díky tomu víme, že Klečkův vnuk Antonín Landisch zemřel, coby devěťadvacetiletý svobodný lékárník, 17. července 1827 ve vídeňském špitále na tuberkulózu.²¹ Ještě po více než dvou staletích od úmrtí Václava Klečky je tedy možné, byť alespoň s částečným povědomím o skladbě schwarzenberských archivů a jejich zakládání, takřka bez problémů dohledat písemnosti uložené i mimo logickou hlavní ukládací třídu a linii. S ohledem na kvalitní péči o manipulovaný materiál již v minulosti je navíc možné zjistit poměrně velké množství detailních informací, které díky typově širokému spektru písemností prokazatelně zvyšují narativní potenciál celé agendy.²²

VLIV NA UKLÁDÁNÍ POZŮSTALOSTNÍ AGENDY MIMO SYSTÉM

Paradoxem, který může neznalý badatel v současnosti vnímat jako jistou degradaci schwarzenberského ukládacího systému, byly správní vlivy, které se promítaly do mnohem mladšího nakládání s archiváliemi (můžeme-li použít tohoto výrazu v historickém kontextu), než jakým bylo období mezi koncem 18. a první polovinou 19. století. Ty totiž mnohdy stojí za příčinou jevu, při němž původně zpracované písemnosti najednou chybějí a nejsou podle dobových pomůcek k dohledání. Rozčarování nad chybějícími signaturami pozůstalostní, ale i jiné agendy ve formální části archivního souboru velkostatku, a jejich často netušené zařazení do části nesignovaných dodatků, by však bylo ve vztahu ke knížecím archivářům více než neoprávněné. Použijme k objasnění tohoto tvrzení příkladu z malého severočeského statku Lenešice na Lounsku.²³ Jeho archiv doznal totiž výraznějších úbytků v důsledku státoprávních změn v polovině 19. století, kdy musely být předávány ke spádovým okresním soudům některé písemnosti z feudálního období, vedené nejnižším článkem soudní správy při jednotlivých

21 Tamtéž. Vyrozumění o vydání úmrtího listu, vydané Konstantinem Santnerem, vídeňským farářem na Alser StraÙe (Alstergasse), ze dne 30. března 1831.

22 Jen pro uvedené dva případy se dochovaly smlouvy o předání a převzetí pozůstalosti, satební smlouva, popis rodinných vztahů zemřelého, přípis o přemístění archiválií, pozůstalostní protokoly a inventář s oceněním, žádosti o pořízení soudních odhadů, žádosti o urovnání a předvolání dědiců, účty a přípisy patronátního komisaře.

23 Lenešický statek je poprvé zmiňován k roku 1226 v souvislosti s majetkem kláštera v Doksanech, o století později pak v Postoloprtech. Jednalo se o jednu vesnici a několik přilehlých samot, proto byl spojován s většími správními celky (Vraný a hlavně Postoloprty). Roku 1788 jej vlastnil Jakub baron Wimmer, od konce roku 1803 Schwarzenbergové, kteří správu postupně převáděli právě do nedalekých Postoloprte.

panstvích. Mezi nimi i poměrně velké množství spisů pozůstalostních.²⁴ Konkrétně lenešický archiv tak přišel ke dni 14. června 1850 o celé řady signatur hned ve třech ukládacích kategoriích. Tematicky šlo vedle pozůstalostních spisů rovněž o záležitosti sporné, včetně židovských, a trestní.²⁵ Tuto skutečnost nám potvrzují minimálně dva prameny. O vyřazení archiválií z Lenešic totiž provedl krátký záznam postoloprtský archivní písař František Metze přímo do repertáře a dotčené signatury v knize přeškrtnal jako zaniklé.²⁶ Celý objem vyčleněné dokumentace pak převzal lounský okresní soud a včlenil jej do své spisovny, v níž provedl v roce 1887 vnitřní skartaci. Jejím následkem došlo k vyřazení ze soudní registratury a k opětovnému navrácení do registratury lenešického archivu. Avšak nikoliv už výlučně do jeho signované části, nýbrž z naprosté většiny do dodatků v podobě tzv. soudních prior. Spisy se tedy nakonec vrátily tam, odkud byly vyjmuty, byť ne úplně na totéž místo.²⁷ K těmto zpětným dodatkům je navíc potřeba přistupovat kriticky. Při soudních skartacích totiž nedocházelo k bezchybnému zachování stejného obsahu a do spisů jednoho velkostatku se tak mohly dostat částečně i spisy velkostatku sousedního tím spíše, čím větší územně-správní rozsah připadal do jeho kompetence. Současný badatel, o to více archivář neznalý těchto administrativních peripetií, se tak může připravit o dostupnost velkého množství archiválií, o nichž se mylně domnívá, že se zkrátka nedochovaly. Navíc je důležité poznamenat, že příklad z Lenešic lze vztáhnout takřka na každý archivní fond velkostatku.

24 K úřední přípravě a předání písemných agend vrchnostenských soudů viz např. instrukci pro všechny soudní úřady první instance Země české ze dne 27. září 1849.

25 SOA Třeboň, odd. Třeboň, Vs Lenešice, registratura, sign. VII R 2c, makuláře, passim (pozůstalostní spisy 5AE, záležitosti procesní sporné 5AP a trestní 5BC).

26 Tamtéž, repertář (nesign.), Metzeho poznámka ze dne 14. června 1850 na úvodní straně a na pag. 512.

27 Navracené spisy po soudní skartaci představovaly především trestní věci z let 1783–1839, ale také třeba sirotčí záležitosti pro léta 1844–1899. Akta byla svázána do menších balíků po několika ročnících a označena původní schwarzenberskou signaturou v úplné podobě. Trestní agenda 5BC pak byla zařazena zpět do signované části.

ZÁVĚR

Od zahájení archivní reformy na přelomu 18. a 19. století se hned v prvních letech 1793–1805 konstituovala jednotná ukládací struktura, která zůstala v užívání po dalších více než sto let. Ta nakonec sestávala z osmi ustálených rubrik, z nichž pátá byla vyčleněna správním záležitostí, v každé pak bylo několik dalších podtříd. Jednu z nich, se znakem 5AE, tvořily díky svému rozsahu samostatně také pozůstalostní spisy. Praxe schwarzenberské archivní služby však nezůstala u jednoduchého periodického zařazování jakýchkoliv písemností pouze podle chronologického anebo lokálního hlediska, nýbrž šla mnohem hlouběji. S vědomím aktivního využívání celého souboru po další dlouhá desetiletí, členili knížecí archiváři každou agendu podrobněji také ještě uvnitř její podtřídy, pozůstalosti z toho nevyjímaje. Ty, reprezentované nejen svými dvěma nejznámějšími typy, testamenty a inventáři, byly s ohledem na svůj přesah do sociální roviny strukturovány při svém ukládání podle skladby tehdejší společnosti. Členění na záležitosti pro duchovní, pro úředníky a další zaměstnance, pro penzisty, poddané a osoby z jiných panství, ji striktně oddělovaly od týchž záležitostí pro aristokracii.

Právě absence šlechtických pozůstalostních záležitostí v hlavní rubrice 5AE může navodit dojem, že nebyly archivně zpracované anebo že se nedochovaly. Pokud si položíme otázku, proč by tomu tak bylo, pak je třeba se ptát i dále. Hlavně po tom, kde všude by se tedy pozůstalosti mohly nacházet, a to nejen ty šlechtické. Díky promyšlenému archivnímu systému lze zjistit, že nepřímě v dalších několika rubrikách, a dokonce také v jiných archivních souborech. Šlechtické záležitosti měly zřízenou samostatnou subkategorii pro vládnoucí rod Schwarzenbergů i pro jejich předchůdce, kam byly pro aristokracii ukládány závěti, majetkové záležitosti a jiné dokumenty. Vedle toho existovaly další dvě, které lze zahrnout do portfolia pozůstalostních záležitostí mimo šlechtu, a sice církevní a poddanská. V případech složitějších se díky vzájemné korespondenci mezi ředitelstvími objevuje příslušná agenda i ve zcela jiných archivech schwarzenberských velkostatků. Přímý vliv na ukládání pozůstalostních písemností, ještě spolu s dalšími dvěma typy úřadování, měl i správní vývoj. Období změn poloviny 19. století tak zapříčinil nejprve přesun některých spisů z archivu do registratur okresních soudů a později jejich návrat, avšak mezi nesignované dodatky. Navzdory zdánlivé roztržitosti tématu však v sobě celý systém skrývá jednotící prvek jak dobových archivních pomůcek, tak archivních odkazů vkládaných přímo do spisů anebo do fasciklů hlavní rubriky (vyjma odkazů do jiných archivů velkostatků). Tím z něj vytváří logicky provázaný celek, dokazující propracovanost i stálou využitelnost unikátního archivního systému, starého více než dvě staletí. Z vybraných typů písemností pozůstalostní agendy je v neposlední řadě možné vyčíst také některé diplomatické skutečnosti, k nimž patří i samotný pohyb dotčených písemností. Pokud se dochoval list s potvrzeným oběhem spisu („*Lauf-*

*zettel*²⁸), pak může mít pro současnost doplňující vypovídací hodnotu.²⁸ Jednak dokládá rychlost vyřízení jednotlivými úřady, k nimž byl z panství spis odeslán, jednak může nahradit chybějící exempláře a zároveň navést na cestu, jak navázat na spis, který je třeba ztracený, jinými prameny v jiných archivních souborech.

Š ohledem na specifikum pozůstalostní agendy si lze za doložení jednotlivých skutečností výzkumem ve vytipovaných archivních souborech jihočeské i severočeské proveniencie vytvořit dobrou představu o fungování historického archivního ukládacího systému na schwarzenberských velkostatecích vůbec. A prokázat tím, že jde o systém, který je s přehledem využitelný dodnes. O to více, pokud badatelé získají větší povědomí o jeho informačním potenciálu napříč archivními soubory a jejich fondovými odděleními.

28 SOA Třeboň, odd. Třeboň, Vs Třeboň, stará registratura, sign. ID 5AE 36a, přípis s urgencí českobudějovického krajského úřadu ve věci podání sirotčích pozůstalostních tabel ze dne 18. ledna 1788. V připojeném potvrzení o oběhu spisu jsou uvedena místa, do nichž byl spis dopraven, s datem projednání, číslem jednacími anebo dalšími poznámkami.